

Rerum Naturalium Fragmenta

No. 167

<i>Szemere László: Galóca-gombáink</i>	3
<i>Szemere László: Fülőke-gombáink</i>	10
<i>Szemere László: Kivétel a szabály alól</i>	14

Budapest
1946

.

Rerum Naturalium Fragmenta

Jaskó Sándor szerkesztése:

Budapest XII., Hieronymi út 7.

Galóca-gombáink

Írta: Szemere László

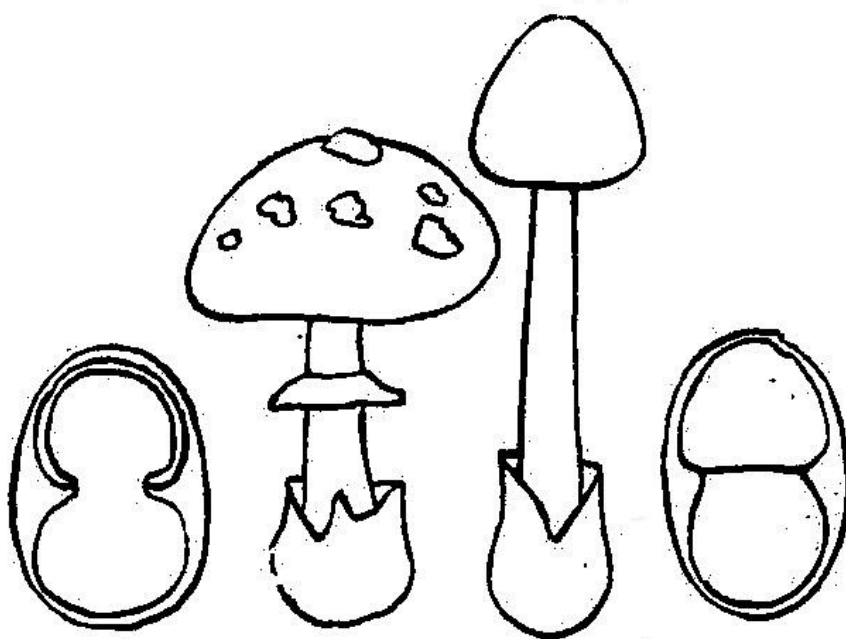
A méltán rossz hírű galócákat ismertetem most, hogy a jóféle gombák további ismertetése előtt is megismerjük azokat a gombákat, amelyektől leginkább kell óvakodnunk. Ezek a galócák, amelyek, illetve ezek között egy faj, a gyilkos galóca egymagában is több bajt okoz, mint a többi mérges gomba együttvéve. A mérgezési esetek kb. kilencven százalékát ez a gomba okozza.

A galócák általános jegyei a következők:

Kalapjuk kúpos-domború, majd szétterülő, ritkán vastaghúsú. Ezt úgy értjük, hogy a lemezek rendszerint szélesebbek a kalaphús vastagságánál. Közepes nagyságú gombák, egyes fajok azonban nagyra is nőhetnek. A kalap tetején burokmaradvány szokott innen a kalap pihés-foltossága, népiesen pettyezése.

Mint a legtöbb lemezgombának, a galócáknak is többsorosak a lemezei, vagyis nem egyforma hosszúak. A lemezeknek a kalap széléhez eső vége szélesebb. A tönk rendszerint megnyúlt, lefelé fokozatosan vastagodó, legalja meg gumós. E gumó néha burkolattal van körülvéve, néha nem, de ekkor ripacsos. A tönk felső részén egy hártyás gyűrű van. A tönk nem csöves, csak néha odvas. Az őzláb-gombáktól ebben is különböznek, azok csöves tönkűek.

A mérges galócák húsa színtartó (fehér), rossz ízük nincs. Ezt azért hangsúlyozzuk, mert egy veszélyes közhit szerint a rossz gombákat rossz ízük, vagy húruk színváltozása elárulja.



Galóca-gombáink vázlatrajza
(Szemere László rajza)

Galócaink erdei gombák, de ligetekben, bokrosokban is előke-
rülnek. Kiirtott erdőterületen is található egy darabig. Itt a
rendesnél alacsonyabb tönkjük fejlődik.

A gyűrű, a „bocskor” és a kalap foszlányainak keletkezését kis
ábránk magyarázza meg. A fejlődő galóca két burokkal van
körülveve (l. az ábrán balról). A külső az egész gombát körül-
veszi, a belső a kalapot kapcsolja össze a tönk felső részével.

Amint a gomba növekszik, a burkolatok megrepedeznek. A
külső burkolat felső maradványai a kalap tetején maradnak, hol
tartósan, hol csak ideiglenesen. A külső burok alsó része pedig
a tönk gumóján marad, elkülönülve (pl. a gyilkos galócánál),
avagy ripacsosan a gumóra forradva (légyölő galócánál).

Ábránkon jobbra egy bocskoros gomba vázlata látható (*Volvaria*). Itt nincs belső burok, ezért nincs a bocskoros gombának gyűrűje.

A belső burok a gomba növekedésével elválik a kalaptól, s mint lelógó gyűrű (v. gallér) a tönkön marad. Némely fajnál (selyemgomba) a gyűrű szétesik, leválk a gombáról.

A száradó gomba tönkjére pedig sokszor úgy odasimul (tapad) a gyűrű, hogy alig látható. Tehát hangsúlyoznunk kell itt is, hogy a tanulmányozásra gyűjtött gombát teljes egészében hozzuk haza! Ha egy galóca-kalap úgy van levágva tönkjéről, hogy a gallér a tönkön maradt, akkor a meghatározás már nehezebb. Ilyenkor a gombák egyéb jegyeit is segítségül hívjuk.

A galócagombák lemezei nem futnak le a tönkjükre. Spórájuk fehér.

A **császárgomba** (*Amanita caesarea* Scop.) ismertetésével kezdem, azután a mérges galócák jönnek sorra. *K.* Míg fiatal, gömbölyded, azután szétterülő. Pereme bordásan sávozott. 14-16 centiméterig is megnő. Színe narancssárga, vagy narancsvörös, itt-ott fehér cafatokkal, ami a fiatal gomba külső burkolatából marad vissza, míg az eső le nem mossa.

B. Sárga (mint a tojás sárgája), vastag, élén fűrészelt, különféle hosszú lemezei vannak. *T.* A bélésnél kissé világosabb sárga. Felső részén sárga gyűrűje van. Gumója alja repedésektől pikkelyes, fehér burokban ül. *H.* Fehér, a *K.* felbőre alatt sárgás.

Nyáron és ősszel terem, melegebb vidékek tölgy- és bükk-erdőiben, fenyvesben ritkán. Ehető, sőt ezt tartják régi soron a

legjobb gombának. Egyöntetűen sárga lemezeinél és tönkjénél fogva minden más galócától azonnal megkülönböztethető.

A kalap felső részének a színe a légyölő galóca világosabb árnyalatú példányaihoz hasonlíthat.

A császárgomba jól szárad, szárítottan is szép, amennyiben eredeti színe – bár kissé megtörten – megmarad, húsa pedig fehér.

E gombán kívül is van még ehető galócánk, pl. a pirosuló galóca (*A. rubescens* Fr.) és a selyemgomba (*A. vaginata* Bule.). Mégsem szoktuk ezeket rendszeresen fogyasztani, mert sokszor igen hasonlítanak mérges rokonaikhoz. Kinek is eshetik jól az az étel, amit hideg-verejtékezve eszik! Ezért nem ismertetem itt e két gombát, s a még kétesebb többi ehető galócát sem.

A **légyölő galóca** (*Amanita muscaria* L.) *K.* 20 centiméterig is megnő. Eleinte gömb alakú, később szétterülő. Narancsvörös vagy sötét vérvörös is lehet, fehér, vagy halványsárga, lehulló pikkelyekkel. *B.* Különféle hosszú, szélén finoman fűrészes lemezei fehérek, néha sárgás élűek. *T.* Hengeres, eleinte tömött, majd odvas. 25 centiméterig nőhet. Vastagsága 1-2 centiméter. Felfelé is kissé bunkós, alul meg erősen gumós, pikkelyes.

Gyűrűje felül sávozott, alul pikkelyes, s oly színű, mint a tönk, tehát fehér, vagy halvány citromsárga. *H.* Fehér, színtartó, rossz íze-szaga nincs, mégis mérges.

Régóta használják a legyek irtására. A feldarabolt gombát kis tányérkára tesszük, kevés vizet (vagy tejet) öntünk rá, a legyek rájárnak, s el is pusztulnak tőle. Csak az a baj, hogy a gomba

megjelenése néha oly késő őszi esik, hogy akkor a legyek már pusztulófélben vannak. Viszont az eltett (szárított) légyölő galóca a következő évre már annyit veszít erejéből, hogy légy-mérgül fel nem használható.

A légyölő-galóca nyáron és ősszel terem, leginkább fenyvesekben. De a nyíreseket is kedveli.

A kalap színe szerint megkülönböztetik a *sárgásbarna*, *sárga* és a *sötétbarna* változatát. A változatok is mérgesek.

A párducgalóca. (*Amanita pantherina* D. C.) Leírása: *K. Félgömb alakú*, majd ellaposodó. Pereme sávozott. Korpás-pikkelyes, főleg a tetején, pikkelyeit azonban az eső lemoshatja. Színe barna. 10 centiméterig nő. *B.* Fehér lemezei a tönktől kissé távol állók. *T.* Eleinte tömött, majd odvas, fehér, fenn vékony, sávozott gyűrűvel, alul csaknem gömbölyű gumóval. E gumóhoz egy karimás, levonható hurok van növe.

H. Fehér, nem változó, nyirkosas, ízetlen (esetleg édeskés), szaga kellemetlen! Mérges, bár némely szerző azt írja róla, hogy mérge a felbőrben van, s ennek lehántása után a gomba ehető. Azonban már csak a légyölő galóca barna változatához való fel-tűnő hasonlatossága miatt is kerüljük!

A párducgalóca mindenféle erdőn s bokros helyeken teremhet nyár végén és ősszel.

A gyilkos-galóca (*Amanita phalloides* Fr.) *K.* Világos barnászöld, olykor sötétebb, elmosódott szárfoltokkal. A burok maradványa nem marad a kalap tetején! 12 centiméterig nő. *B.* Fehér lemezei a tönköt érintik. *T.* Fehér, néha halványan foltos.

Gallérja jól kifejtett, fehér, olykor zöldes. A tönk gumóját fehér burok veszi körül. E burok is lehet belül zöldes. 8-12 centiméter magas, olykor alacsonyabb is. *H.* Fehér, íze alig van, szaga is csak akkor, ha már a gomba idősebb. Ekkor rossz krumplira emlékeztető a szaga.

Lomberdőkben és bokros helyeken terem, fenyvesben ritkán, nyáron és ősszel. A fent leírt rendes alakon kívül van fehér-, citromsárga és barna kalapú változata is. A változatok is mérgesek, ezért e gomba meghatározására nagy gondot kell fordítani, mert ez okozza a legtöbb halálos kimenetelű gombamérgezést!

Hogy mely gombákhoz hasonlíthatnak a gyilkos galócák, azt hosszadalmas lenne részletesen ismertetni. A zöldes színűeket a zöld galambgombákkal, a fehéret s barnát a csiperkéekkel stb. téveszthetik össze, főleg ha a kalapok aprók, s azt csak gyűrű nélkül ítélik meg. De ha galambgomba: legyen az pattanva törő, merev húsú, s lemezei legyenek mind egyforma hosszúak. Ha csiperke, legyen az vastaghúsú és jellegzetes csiperkeszagú, vagy pedig ánizsillatú (mint a mezei csiperke). Az érő csiperke lemezei rózsaszínűek, majd barnák.

Gyakran van zöldesbarna színe a mézszínű gyűrűs tölcsérgombának is (*Clitocybe mellea* Wahl.) Azonban annak lemezei több-kevésbé lefutnak a tönkre.

A gyilkos galóca kalapja rendszeren lagymatag húsú, a lemezek a szélén szélesek, szaga krumpliszerű - íme ezek az áruló jegyek, ha csak a kalap bélyegeire vagyunk utalva. A szín nem döntő, láttuk, hogy különböző színű lehet.

A **pettyes gyilkos galóca** (*A. mappa* Batsch.) a fenti gombától abban különbözik, hogy kalapján nem foszlányok, de kisebb pikkelyek vannak, de a törpe változata sima kalapú. Gumója tojásdad, burkolata pedig nem feltűnő, inkább csak pereme van a gumónak. Másként a leírásuk egyezik, s e gombának is van fehér, sárgás, zöldes és barna változata.

Honi szakembereink mérgesnek tartják. Újabban több külföldi szerző azt írja, hogy ehető. Mielőtt azonban az ehetők közé sorolnánk, meg kell figyelnünk azt, hogy nemcsak kelet felé mérges-e, tőlünk nyugatra már nem, vagy csak kevésbé. Megismétlődhet a légyölő galóca esete, ezt Ausztriában néhol eszik, nálunk meg halálosan mérges is lehet.

(Nimród Vadászlap, 1946, vol.33(1), no.6, p.94-95)

Fülőke-gombáink

Írta: Szemere László

A fülőke-társaság (*Collybia*) gombái nem tartoznak a szélteben-hosszában ismert gombák közé. Hogy most mégis elébb veszem őket sorra, – még a csiperkéknél is, – annak az az oka, hogy egyik fülőke-gombánk késő ősszel, sőt télen is terem s így időszerű ennek a gombának az ismertetése.

Hogy valamely gomba fülőkegomba-e, avagy nem, azt a kezdő gombász nehezen tudja eldönteni, mert e társaságnak nincsenek kimagasló jegyei. Úgy általában apró, vagy közepes nagyságú gombák. Spórájuk fehér. Lemezeik nem futnak le a tönkre. Ez pedig – kevés kivételtől eltekintve – nem gyűrűs, belül tömött, vagy üreges és rendszerint lefelé elvékonyodó.

Az erdő talaján teremnek, több fajuk korhatag fa tönkökön is, avagy élő fák tövén.

A gyakorlati gombászt két fülőkegomba-féleség érdekli leginkább, a fentebb már jelzett *téli fülőke* és a *közönséges fülőke*. Amit zengzetesen neveznek *potypinkának* is. Mindkettő fatönkön terem, ehető, s ami fő: meghatározásuk nem okoz nehézséget.

Lássuk hát őket!

A téli fülőkegomba (*Collybia velutipes* Curt.) **K.** Élénk sárgásbarna: néha felhőzetesen világosabb, közepe sötétebb. Pereme néha sima, néha bordás. Alig púpos domború, hamar ellaposodó. Sima, fényes 3-8 cm. átmérőjű, olykor nagyobb is.

B. Világos okker-sárgás lemezei egy foggal illeszkednek a tönkhöz, öblösen kiszélesednek, sűrűn állanak, különféle hosszúak. **T.** Míg a gomba fiatal, addig a tönkje sárga, később zöldes-, vagy sárgás-vörösbarna, bársonyos, kivéve tetejét, hol sárga is. Jellegzetes gyökérkéje van, mely jól kihúzható, ha a gomba a földön nőtt, míg a fatönkbe beleszakad. A tönk körülbelül egyforma vastag, de az öreg gomba tönkje sokszor szétlaposodik. Egy csoportból sok nő ki. Csöves. Magassága 10 cm is lehet, vastagsága 5-12 mm. De néha igen kurta a tönkje. **H.** Sárgásfehér, íze édeskés, szaga halra emlékeztető.

Jóízű, habár nem is elsőrendű csemege gomba. De csak a kalapját készítük el, tönkje rágós. Ecetbe, rizike módjára is el szokták lenni. Földön, vagy korhadó fatuskón terem, kora tavasszal, vagy késő ősszel, enyhe időben télen is. Ha fagy éri, növekedése szünetel, s a fagy elmúltával tovább nő. Mindenütt közönséges, alföldi vidékeinken is, hol előszeretettel nő az akácfák tuskóin.

Gombánk, mint jeleztük, nem tartozik az elsőrendű csemegegombák közé. Mégis kedves a megjelenése, a sivár ősze-télbe kis életet varázsol, s mikor már más gomba nincs, ezt is megbe csüljük, úgyis mini vitaminforrást. S ami a fő: a rizikesalátát igen jól pótolja. Ennek az elkészítési módja a rizikesaláta elkészítésével azonos. Azt pedig ismertettem már lapunk hasábjain.

A közönséges fülőkegomba (*Collybia fusipes* Bull.) **K.** Majdnem félgömbös, később púpos harangalakú, szétterülő, 10 cm-nél ritkán nő szélesebbre. Barnászvörös, hol világosabb barna, hol meg csokoládébarna. Néha repedéses. **B.** Barnás, vagy zöldes árnyalatú, lemezei piszkos okker-sárgás színűek. Különféle

hosszúak, s a tönkből élesen elválasztódnak. *T. Többé-kevésbé* odvas, gyakran csavarodott, avagy lapos. Szálakra hasítható.

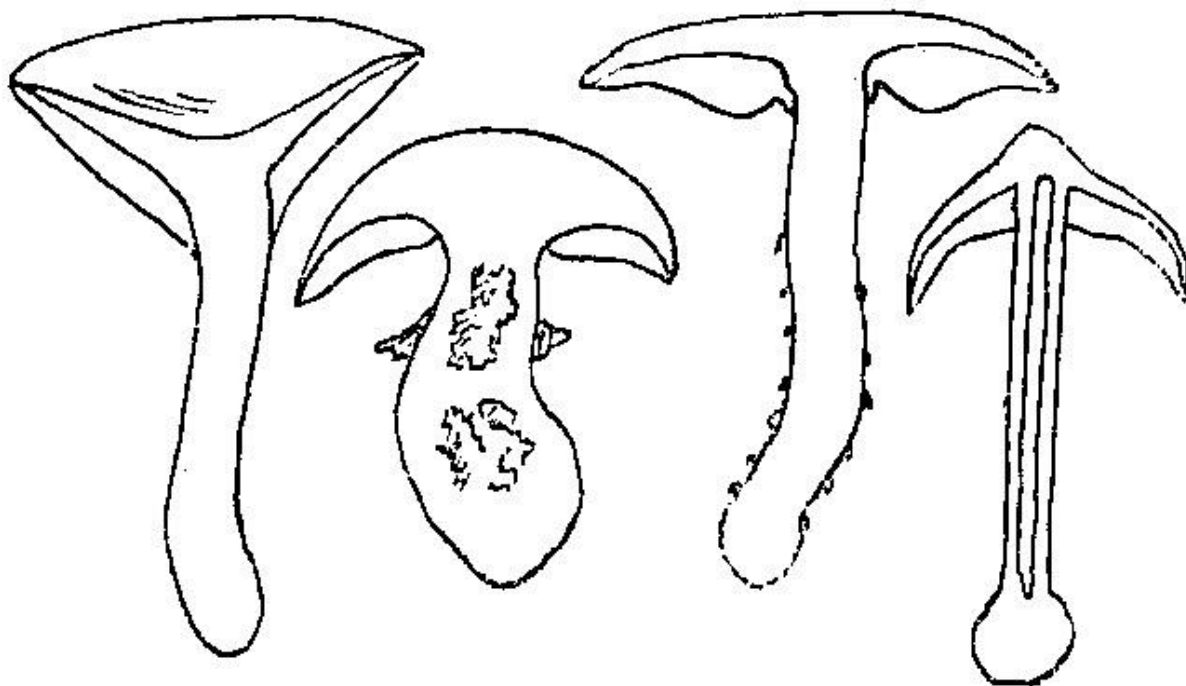
Lenn a tönk barnászvörös, fenn világosabb, s néha vékonyabb is. A kalap húsából kifordítható. 6-10-15 cm. magas, 1-2 cm vastag. *H.* Fehéres, íze és szaga jó. Gombánk leginkább tölgyfák tövében terem, vagy e körül a földön, csoportosan. Már kora nyáron megjelenhet, olyankor is, amikor szárazság miatt más gombát még nem találhatunk. Késő őszig mindég találkozhatunk vele. Kemény húsa ellenére is ízletes gomba, főleg sózva, a kalapok, a tűzhely vasán sültve. Némely embernek azonban megárt, főként, ha esős időben gyűjtik.

Ez a fülőkegomba igen jól szárad, kalapja sötét színét többé-kevésbé megtartja, húsa viszont világos-szürkésbarna, így a szárítmány szemre is szép, tarka.

Mivel ez a gomba is csoportosan terem, alkalmilag sokat gyűjthetünk belőle. Akit visszariasztana kisfokú ártalmassága, az forrázza le a gombát elkészítés előtt.

Az itt ismertetett két fülőkének veszélyes hasonmása nincsen, ez hát az előnyös oldaluk. A téli fülőkéhez a kénvirággombák (*Hipholoma*) sárga fajai hasonlíthatnak, azonban a kénvirággombák lemezei idővel elsötétednek, mert a spóraporuk bíborbarna. A közönséges kénvirággomba azonkívül kesernyés ízű. Azonban az összetévesztésre kevés alkalom adódik, mert amikor a téli fülőkegomba megjelenik, a akkorra már kénvirággomba rendszerint nincsen. De egyéb gomba sem, hacsak a tél nem túl enyhe. Ilyen esetben bizony más gomba is teremhet, elvértve még december második felében is.

Minden más gombától különbözik a téli fülőkegomba sajátos jegyeinél fogva: a ragacsos-fényes kalap, a molyhos tönk, a sárgás, de meg nem barnuló lemezek, s végül halszaga. Ezek elárulják.



Fülőke-gombáink vázlatrajza
(Szemere László rajza)

A baloldalon egy tölcsér alakú, lefutólemezű gomba látható. A tönk hengeres, sima, tömött. Ettől jobbra egy vaskoshúsú, domború kalapú, le nem futó, keskeny lemezű gomba – csiperke-típust – mutatunk be. Tönkje egyenetlen, vastag, galléros, belül pudvásodó. Harmadik rajzunk szétterült kalapú, olyan gombát tüntet fel, amelynek széles, karéjos-öblös lemezei egy kis foggal futnak le a tönkre. A tönk egyenletes vastag, kívül korpás. A negyedik: púpos vékony húsú kalap, tönkhöz nőtt lemezek. A tönk csöves, alja gumós.

(*Nimród Vadászlap*, 1946, vol.33(1), no.7, p.109-110)

Kivétel a szabály alól

Írta: Szemere László

Régóta hangoztatják: minden szabály alól van kivétel! Így van ez a gombák világában is, mert hisz az a szép rend, amelybe sorozva vannak, emberi alkotás, amiről a gombák alkotója mit se tud. Nő a gomba úgy, ahogy eredettől fogva élete-szikrája, a spóra megszabta, amelyen aztán a helyi adottságok – táptalaj, hő, nedvesség stb. kisebb-nagyobb fokú változtatásokat, rendellenességeket okozhatnak.

Írtuk, – a tejelőgombáknál – hogy azok megtörve tejet bocsájtanak. Persze ha frissek! Elhallgattuk ott azt, hogy kivételképen más gombanemekben is előfordulhat egy-egy tejelő faj. Ilyenek az apró, cingár kígyógombák (*Mycena*) között is vannak, de van tejelő csészegomba (*Peziza*) féleség is. Aztán az is sűrűn előfordul, hogy némely galambgomba, de tinorú stb. is, ha túl sok vizet szippantott magába, azt a bélésén át mintegy kiizzadja.

Van más irányban is, (minden irányban!) kivétel. Például megtörténik az, – a rizikénél elég gyakran – hogy lemeze egyáltalán nem fejlődik. Azért soroljuk hát fel a gombák többi jegyeit is, hogy azok segítségével kifogjunk az ilyen csalfa jelenségeken!

Ha egy tejelő gomba (vagy izzadó) nem viseli magán a tejelőgombák többi bélyegét is, aminő a lefutó lemez, vaskos termet, fehér spóra, akkor az nem tejelő gomba.

Ha egy rizikének nincs lemeze, de egyéb jegyei: zömök termet, narancssárga tej, a gomba elzöldülése észlelhető, akkor az mégis rizike.

Vagy – jelezzük más esetben – a tönk tömött. Igen ám, de a tömött tönk is megpudvásodhat, vagy üregessé válhatik féreg-rágás következtében is.

Más példa: „lemezei lefutók”. Akad azonban olyan lefutó lemezű gomba, amelynek egyes példányain le nem futó lemezeket is észlelhetünk, s fordítva: le nem futó lemezű gombák lemeze bizony le-le fut néha, vagy esetleg egy kis foggal fut le a tönkre. De itt is kisegít minket a jegyek összessége, vagyis a kérdéses gomba egyéb jegye, mert hogy minden jegye kivétel nélkül elmaradjon, az már elő nem fordul.

Ha egy gombának az összes jegyeit felírjuk egy papírlapra, keltezéssel, termőhely megjelöléssel, esetleg egy kis vázlattal kapcsolatban, akkor az úgynevezett *gomba-törzslaphoz* jutunk.

Gomba-törzslapot akkor szoktunk készíteni, amikor egyszerre oly sok gombát kellene meghatározni, hogy arra idő nincs, és módunk sincs a gomba olyan tartósítására, hogy az később is jól felismerhető legyen.

A gomba-törzslap mintáját később fogjuk majd olvasóinknak bemutatni.

(*Nimród Vadászlap*, 1946, vol.33(1), no.7, p.110)